

ХОРОВІ ТВОРИ БОГДАНИ ФІЛЬЦ НА СЛОВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

1. Абдуллина О.А. Педагогическая практика студентов: учеб. пособ. для студ. пед. институт, / О.А. Абдуллина, Н.Н. Загряжкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1989. – 175 с.

2. Гудзик І.П. Практичне спрямування шкільного навчання української мови / І.П. Гудзик / Матеріали міжнародного науково-методичного семінару (9 – 10 червня 2009 року). – Ужгород, 2009. – С. 125 – 134.

3. Дороз В.Ф. Методика викладання української мови у вищій школі: навч. посіб. / В.Ф. Дороз. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 176 с.

4. Концепція педагогічної освіти / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – К., 1999. – С. 8 – 23.

5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.

Стаття надійшла до редакції ..2014

УДК 78.087.68:821.161.2

Дзвенислава Василик, старший викладач кафедри методики музичного виховання і дирижування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ХОРОВІ ТВОРИ БОГДАНИ ФІЛЬЦ НА СЛОВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті висвітлюються деякі особливості інтерпретації Шевченкового слова у хорових композиціях Б. Фільц, аналізується їхня роль у збереженні та формуванні національної ідентичності.

Ключові слова: український музичний націоналізм, національна ідентичність, українська хорова музика, народнопісенний стиль.

Лит. 6.

Дзвенислава Василик, старший преподаватель кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования

Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка

ХОРОВЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ БОГДАНЫ ФИЛЬЦ НА СЛОВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

В статье освещаются некоторые особенности интерпретации слова Шевченко в хоровых композициях Б. Фильц, анализируется их роль в сохранении и формировании национальной идентичности.

Ключевые слова: украинский музыкальный национализм, национальная идентичность, украинская хоровая музыка, народнопесенный стиль.

Dzvenyslava Vasylyk, Senior Lecturer of Methods of Musical Education and Conducting Department Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

CHORAL COMPOSITIONS OF BOHDANA FILTS IN THE WORDS OF T. SHEVCHENKO

This article highlights some features of the interpretation of Shevchenko's words in new choral compositions B. Fils, analyzed their role in maintaining and shaping national identity.

Keywords: Ukrainian musical nationalism, national identity, Ukrainian choral music, folk-song style.

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень та публікацій. Процеси, що нині відбуваються в Україні, спричинили інтенсифікацію духовного життя суспільства. До митецьких явищ, що мають предковичні традиційні народні корені і є уособленням прояву української духовності належить мистецтво хорового співу, що сприяє утвердженню державності, культурній консолідації нації, інтелектуальному та духовному відродженню народу. Особливу роль в аспекті консолідації суспільства відіграють хорові твори на слова Тараса Шевченка. Його поезія завжди була бездонним джерелом натхнення для композиторів різних часів та завжди була і є

актуальною. Багато віршів Поета давно стали народними піснями, щоразу нові і нові композиції з'являються у формі солоспівів, кантат, хорових творів.

Серед численних українських композиторів, що створили хорові твори на слова Шевченка – Богдана Михайлівна Фільц – кандидат мистецтвознавства, доктор філософії з мистецтва, заслужена діячка мистецтв України, лауреат мистецьких премій ім. М. Лисенка й В. Косенка, лауреат Всеукраїнського конкурсу композиторів “Духовні псалми”, стипендіатка Фонду інтелектуальної співпраці “Україна ХХІ століття”, кавалер ордену Святої Великомучениці Варвари, член Національної спілки композиторів України.

Про композиторку та її твори писали М. Юрченко, С. Павлишин, Л. Дичко, Л. Ярославич, О. Попович, В. Степурко, М. Загайкевич, Г. Ляшеко, С. Грица, Г. Гаврилець, М. Ластовецький, О. Німилевич, У. Молчко та багато інших музикознавців. В дослідженнях висвітлюється життєвий та творчий шлях Б. Фільц, аналізуються фортепіанні композиції, солоспіви, музикознавча діяльність, духовна музика, творче мислення, риси композиторського стилю. Хорова творчість на слова Т. Шевченка наразі залишилася поза увагою музикознавців з огляду на те, що частина творів написані зовсім недавно – наприкінці 2013 на початку 2014 року та не були опубліковані, хоча виконуються хорovими колективами з рукописів.

Мета статті – показати деякі особливості інтерпретації Шевченкового слова у нових композиціях Б. Фільц.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Родом Б. Фільц з містечка Яворів, що на Львівщині. Народилася 14 жовтня 1932 р. у сім'ї Михайла та Ярослави Фільців. Батько – адвокат, людина демократичних поглядів, активний громадський діяч – брав участь у керівництві товариства “Просвіта”, очолював місцеве відділення “Рідної школи”. Мати – походить із стародавнього українського роду Савчинських гербу Сулими, що своїм корінням сягає XVII ст. Вона закінчила філософський факультет Львівського університету, а також відвідувала лекції з історії та теорії музики, володіла грою на фортепіано. Старші сестри Христина й Іванна, брат Роман і Богдана виховувалися в атмосфері українського патріотизму, любові до мистецтва. В оселі Фільців часто бували С. Людкевич і В. Барвінський, бо з ініціативи адвоката М. Фільца у Яворові було засновано філію Львівського вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, у якій викладала Я. Фільц та навчалися їхні діти.

У 1939 р. наступили трагічні події. Після приходу більшовиків родина втратила батька – М. Фільц був заарештований та засуджений НКВД до смертної кари із заміною на довічне виселення, пропав безвісти. Після приходу німців брата Романа розстріляло Гестапо за контакти з УПА. Мати Ярослава з трьома доньками була вислана у Казахстан, де від знесилення і голоду померла. Сестри Фільц повернулися до Львова круглими сиротами у 1945 р.

Богдана Фільц навчалася у музичній 10-річці за фахом фортепіано. Потім вступила до консерваторії, де успішно закінчила історико-теоретичний та композиторський факультети (клас С. Людкевича). На початку 60-х років

переїхала до Києва, де навчалася в аспірантурі при Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Дисертаційним дослідженням Б. Фільц “Методи хороових обробок українських народних пісень в творчості радянських композиторів України” керував професор, академік Л. Ревуцький. А. Кос-Анатольський у листі до Б. Фільц писав: “Беріть від Ревуцького максимум і записуйте все основне, що він Вам скаже, бо це не є буденна собі людина – це учень Лисенка! Отже Ви будете творчою внучкою Великого Діда і дочкою не гіршого Батька!” [2, 268].

У доробку Б. Фільц понад 370 наукових праць, серед яких монографії (“Фортепіанна творчість В.С. Косенка”, “Хорові обробки українських народних пісень: Творчі принципи опрацювання пісень радянськими композиторами”, “Український радянський романс”, “Гармонія солоспіву” та ін.), величезна кількість статей у наукових книгах та фахових журналах, понад 200 статей у енциклопедіях.

У композиторському доробку Б. Фільц понад 450 творів. Серед них “Концерт для фортепіано з оркестром Ля-мажор” (дипломна робота), дитяча опера “Лісова школа”, “Верховинська рапсодія” для симфонічного оркестру, “Диптих” для скрипки і струнного оркестру; твори для інструментальних ансамблів, фортепіанні твори, композиції для скрипки і фортепіано, серед яких обробки народних пісень; солоспіви на слова українських поетів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, В. Сосюри, Л. Костенко, С. Майданської, В. Симоненка, О. Олеся, О. Маландія та ін.

Особливе місце у творчості Б. Фільц займає музика для дітей. В її центрі – хорovі і пісенні збірки для дітей: “Від зими до зими” на слова О. Олеся, “Любимо землю свою” до текстів українських поетів, “Хорові акварелі” на сл. О. Олеся, збірка духовної музики для дітей “Світе тихий” та ін.

Центральне місце у композиторській творчості Б. Фільц належить хорovому жанрові. Серед хороових творів композиторки кантати “Юнакові” (сл. В. Сосюри), “Любіть Україну” (сл. В. Сосюри), “Пори року” (сл. П. Тичини); духовні хорovі твори, обробки народних пісень, колядки і шедрівки для різного складу хору; “Ангелику” – хорovий реквієм пам’яті героїв Небесної Сотні на слова О. Германа.

Серед хороових мініатюр Б. Фільц особливе місце займають композиції на слова українських поетів. Однією з рис творчого методу Б. Фільц, за словами М. Загайкевич, є пошуки поезії високого гатунку, яка відповідає її особистому

світосприйняттю. М. Загайкевич підкреслює, що звернення Б. Фільц виключно до україномовної поезії навіть у часи посиленої русифікації є невід’ємною рисою її творчого мислення, оскільки розмовне інтонування має важливий вплив на формування національно характерних особливостей музичного висловлювання. Серед поетів, вірші якого надихають композиторку завжди, до яких вона періодично звертається, важливе місце належить Тарасові Шевченку.

На вірші поета написано ряд солоспівів та хорових композицій. Серед солоспівів на вірші Кобзаря – “Сирітка”, “Сон”, “Маленькій Мар’яні”, “Як маю я журитися”, “Тече вода з-під явора”, “Вітре буйний”, “Вітер в гаї”, “Зацвіла в долині червона калина”, “Наша дума, наша пісня” та ін. Твори Б. Фільц на слова Т. Шевченка здобули велику популярність та виконуються різним складом – солістами, вокальними ансамблями, хоровими колективами. Серед виконавців музики Б. Фільц до віршів Кобзаря Марія Байко, тріо сестер Байко, Ольга Попович, Галина Менкуш, хори “Зоринка” (Тернопіль), “Хрещатик” (Київ), “Дударик” (Львів) та ін.

Серед найвідоміших хорових творів композиція “Вітре буйний”. Цей твір вперше публікувався у 1961 році для жіночого тріо в супроводі фортепіано окремим виданням. В композиції інтерпретовано три перші строфи вірша “Думка” (“Вітре буйний, вітре буйний!..”), що його в кінці 1838 р. Шевченко передав Є. Гребінці разом з кількома іншими творами для публікації в альманасі “Ластівка”. Зачин вірша – звернення до вітру – має паралелі в народних піснях (“Повій, вітре буйнесенький, з глибокого яру...”, “Ой повій, вітре, в тую сторононьку...”). Мелодика композиції, як і вірш Шевченка, близька до українського народного мелосу. Народнописенні музичні інтонації підкреслюють глибинну народну сутність поезії Шевченка.

Композиція “Встала весна” написана для чотириголосого дитячого (жіночого) хору в супроводі фортепіано. Б. Фільц написала цю музичну мініатюру на фрагмент частини “Гонта в Умані” з поеми “Гайдамаки”. Працювати над поемою “Гайдамаки” Шевченко почав під час навчання в Академії мистецтв – близько 1839 р. Ще до остаточного завершення поеми Шевченко знайомив з нею українських письменників у Петербурзі. Частину рукопису, він послав до Харкова Г. Ф. Квітці-Основ’яненкові, який у листі до Шевченка від 22 березня 1841 р. писав про власне і харків’ян захоплення Шевченковими віршами і заохочував поета швидше публікувати поему: “Гайдамаки” Ваші добра штука буде.

Читав я декому з наших. Поцмакують. А що вже Гулак-Артемівський, коли знаєте, той дуже Вас улюбив за “Кобзаря”. Друкуйте швидше, лишень. Нехай Вам Бог помага” [6, 624]. Музичне відображення цього фрагменту Шевченкової поезії – плавна мелодія, побудована на народнописенних інтонаціях західної України – лемківського фольклору. Таке ж інтонаційно-ритмічне вираження вірша “Зацвіла в долині”. Це хоровий твір для триголосого дитячого (жіночого) хору в супроводі фортепіано. Мініатюра написана в куплетній формі з приспівом. Цікавою особливістю твору є застосоване автором повторення окремих рядків. Саме завдяки цьому методу строфи Шевченка в музичній інтерпретації отримали форму двох куплетів з однаковою кількістю рядків.

“Тече вода з-під явора” – композиція, що вперше зазвучала в виконанні сестер Байко, написана на однойменний вірш Шевченка. Твір написаний для триголосого дитячого (жіночого) хору і фортепіано. Перша публікація музичного твору відбулася у 1963 році. У хоровій фактурі твору присутній і гомофонно-гармонічний виклад, і поліфонічний – використана підголоскова поліфонія, що притаманне українському народному гуртовому співові. Партія фортепіано в кожному наступному куплеті має інакший виклад: ритмічний акордовий супровід на початку твору змінюється довгими лініями шістнадцятих, з 85 такту фортепіано виконує самостійні мелодичні лінії підголосків. На фоні такого розмаїття фортепіанного викладу кожна наступна строфа вірша має інакше забарвлення. Такий підхід до музичної інтерпретації цієї поезії підкреслює народнописенний стиль Шевченкового вірша.

Хор “Учітеся, брати мої” написаний для мішаного чотириголосого хору у 1989 р. Варіант для чоловічого хору створений роком пізніше – у 1990 р. До слів Шевченка з поезії “І мертвим, і живим і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє” зверталось не одне покоління композиторів. Це “Посланіє” справляло величезне враження і на сучасників самого Шевченка. Вперше Поет прочитав цього вірша своїм знайомим і друзям на літературному вечорі у В.В. Тарновського. М.М. Білозерський (1833 – 1896), український фольклорист і етнограф, автор статті “Тарас Григорьевич Шевченко по воспоминаниям разных лиц”, згадував: “Василь Васильович Тарновський-батько розповідав мені, що у нього в сорокових роках у Києві були літературні вечори, котрі відвідували М.І. Костомаров, В.М. Білозерський та інші

друзі та знайомі Тарновського, в їхньому числі і Шевченко. Одного разу він прийшов і прочитав щойно написане ним “Послання до земляків”. Загальний зміст цього твору, і особливо ті місця, де мовиться про козацьких гетьманів, котрих Шевченко перший зрозумів і показав їх в істинному вигляді, справив на всіх присутніх приголомшливе враження: з цього моменту поклоніння ясновельможним і уявлення їх героями-лицарями руйнувалося... Слово Шевченка скинуло їх з п’єдесталів і поставило на належні місця” (переклад Д.В.) [6, 738].

Особливістю композиції “Учітеся, брати мої” Б. Фільц є підхід до інтерпретації оригінального тексту. Авторка вибрала для створення музики один з найпотужніших закличних фрагментів “Послання”, який підсилила виразовими засобами музики: багаторазове повторення вислову “думайте, читайте”, акцентування на слові “свого” підкреслює ідею вірша, заклик до національної єдності, до розвитку інтелекту народу.

До нових хорових композицій Б. Фільц на слова Т. Шевченка належить мініатюра “Весна. Садочка зацвіли” (на фрагмент Шевченкового вірша “Чума”). Твір написаний для дитячого хору без супроводу 10 квітня 2014 р., варіант цього ж твору для мішаного хору – 13 квітня 2014 р. Світлий мажорний настрій, наспівна мелодія, швидкий темп, рухомість динаміка, використання сповільнень та повернень до основного темпу, метод ампліфікації – повторення окремих слів та словосполучень вірша – всі виразові засоби в музичній інтерпретації цього вірша підпорядковані вираженню смислового навантаження літературного тексту і підкреслюють його основну думку – оспівування краси рідної землі, життєствердну, всеперемагаючу сутність весни. В цій композиції, що створена під час буремних подій в Україні, виявлений життєвий оптимізм композиторки: віра у відродження української нації.

Схожий настрою має твір “Село на нашій Україні”, в якому також оспівується рідна земля. Композиція створена 26 лютого 2014 р. і для чотириголосого мішаного хору і для дитячого хору на текст із першого фрагменту поеми “Княжна”. Б. Фільц не могла оминати тему села: адже шкільні вакації у щасливі роки дитинства композиторки проходили у гірському селі Гребеніві, на березі ріки Опір, на віллі С. Людкевича, який згодом став її вчителем та натхненником. Світлий пасторальний настрій твору довершує молитовне анданте – заключні такти твору звучать як хорал, в якому підкреслено ампліфікацією слова “Сам Бог витає над селом”

– розуміння авторкою сутності українського села, що і донині є скарбницею національних традицій та духовної культури і в західних областях, і у східних.

Твір “Ну що б, здавалося, слова” написаний 9 квітня 2014 року. В хоровій мініатюрі інтерпретовано зачин однойменного вірша. Композиція створена і для чотириголосого мішаного хору, і для дитячого хору. “Знать, од Бога і голос той, і ті слова ідуть меж люди” – ці слова вірша є для українського народу словами про самого Шевченка. В музичній інтерпретації авторка акцентує вислів “серце б’ється, ожива, як їх почує”, підкреслюючи значимість Шевченка та його творчості для української нації.

Одним з найяскравіших хорів Б. Фільц на слова Т. Шевченка є “Наша дума, наша пісня”. Основою для хорового твору став однойменний солоспів. Композиція написана на фрагмент поезії “До Основ’яненка”. Вірш звернений до Г.Ф. Квітки-Основ’яненка (1778 – 1843) – українського письменника, з творчістю якого Шевченко познайомився завдяки Є.П. Гребінці ще до визволення з кріпацтва. З листа Є.П. Гребінки вперше дізнався про молодого поета і Г.Ф. Квітка. Послання “До Основ’яненка” написано під враженням нарису Г.Ф. Квітки “Головатий (Матеріал для истории Малороссии)”. Головатий Антон Андрійович (1744 – 1797) – кошовий отаман Чорноморського козацького війська, яке він разом із запорозьким старшиною С. Білим сформував за дорученням царського уряду через дванадцять років після ліквідації Запорозької Січі.

“Наша дума, наша пісня / Не вмере, не загине...” – слово “дума” в цьому рядку тлумачиться здебільшого лише як фольклорний жанр. Дослідники поезії Шевченка справедливо вважають, що тут поет мав на увазі народний світогляд взагалі – історичний, політичний, філософський – як народну самосвідомість, як ідеал майбутнього, виражений у всій народній творчості, включаючи й історичні думи та пісні [6, 623].

Хоровий твір написаний і для чотириголосого мішаного хору, і для однорідного (дитячого) Хорова фактура – гармонічна, у якій літературний текст у всіх голосах вимовляється синхронно, що разом з насиченим супроводом підкреслюють смислове навантаження літературного тексту. Підкреслення авторкою через ампліфікацію Шевченкових слів про незнищенність української національної ідеї (“наша дума, наша пісня не вмере”) підсилюється поступовим розвитком музичного матеріалу виразовими засобами: зростанням темпу, динаміки, згущенням

фортепіанної фактури. Логічне наголошення слів “от де люди наша слава” наприкінці першої фази розвитку музичної мініатюри виражено через величність характеру, сповільнення темпу та акценти. Заклучна фаза розвитку музичної тканини розпочинається прозорим двоголоссям у темпі модерато, що переростає у високий напружений акорд з наступним поступовим переходом до молитовного анданте, в котрому підкреслено вислів “як Господа слово”. Таке завершення твору є підсиленням пророчих слів Т. Шевченка про вічність української національної ідеї: “Наша дума, наша пісня ... як Господа слово”.

Висновки. Інтенаційна мова хорових творів Б. Фільц на слова Т. Шевченка та їхня мелодика беруть початок у глибинах української народної творчості та резонують з народнопісенними інтонаціями віршів Поета. Композиції Б. Фільц відіграють важливу роль у збереженні та формуванні національної ідентичності, бо, за словами С. Людкевича, націоналізм у музиці є формою вираження того самого духовного змісту, тих самих людських ідей. Слово Шевченка в хорових творах Б. Фільц, підсилене виразовими засобами в національно визначеній інтонаційній сфері творить подвійний вплив на розвиток національної самосвідомості.

1. Загайкевич М. Симбіоз поезії і музики у творчості Богдани Фільц // Музична україністика:

сучасний вимір: Збірник наукових статей на пошану заслуженої діячки мистецтв України, композиторки, кандидата мистецтвознавства Богдани Фільц / Редактор-упорядник – кандидат мистецтвознавства В. Кузик. – К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2010. – вип. 5. – С. 17 – 23.

2. Кузик В. Мудрі уроки доброзичливості // Музична україністика: сучасний вимір: Збірник наукових статей на пошану заслуженої діячки мистецтв України, композиторки, кандидата мистецтвознавства Богдани Фільц / Редактор-упорядник – кандидат мистецтвознавства В. Кузик. – К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2010. – вип. 5. – С. 268 – 278.

3. Людкевич С. Націоналізм у музиці / Дослідження, статті, рецензії. Т. 1 / Упор., ред., вст. ст. і прим. З. Штундер. – Львів: Дивосвіт, 1999. – С. 35 – 52.

4. Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка / Дослідження, статті, рецензії. Т. 1 / Упор., ред., вст. ст. і прим. З. Штундер. – Львів: Дивосвіт, 1999. – С. 218 – 237.

5. Людкевич С. Співні та мелодійні основи й прикмети поезії Тараса Шевченка / Дослідження, статті, рецензії. Т. 1 / Упор., ред., вст. ст. і прим. З. Штундер. – Львів: Дивосвіт, 1999. – С. 246 – 265.

6. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837 – 1847.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014

14 жовтня 2014 року

православний світ відзначає одне з дванадцяти найбільших церковних свят року –
Покрову Пресвятої Богородиці

Свято Покрови встановлено на честь явлення Пресвятої Богородиці в 910 році у константинопольському Влахернському храмі.

Покрова Пресвятої Богородиці вважається символом захисту, заступництва і втіхи, молитви про спасіння світу від бід і страждань. Цього дня віруючі просять у Цариці Небесної захисту та допомоги. Пресвята Богородиця вважається покровителькою українського козацтва. Тому саме цього дня козаки теж відзначають своє свято.

